

Ruostua¹

Seuraavassa ei käsitellä verbiä *ruostua*, joka merkitsee 'tulla ruosteiseksi, käydä ruosteeseen' sekä kuv. 'huonontua, ränsistyä' (NS) ja jolla on vastineet kaikissa lähisukukielissä, vaan sen murteissa esiintyvää homonymia. Tämä merkitsee 'saada etua, hyötyä, voittoa; rikastua, vaurastua; toipua, voimistua, lihoa', ja sen synonyymeja ovat esim. *hyötyä*, *höystyä* ja *kostua*. Mainittu verbi tunnetaan melkein yksinomaan savolaismurteiden alueella ja siihen rajoittuvalla karj.-aunuksen murre-alueella. Keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden kohdalla alue jatkuu selvimmin jonkin verran länsimurteiden puolelle (vrt. karttaa). Mutta on huomattava, ettei sanaa tavata Keski-Skandinavian metsäsuomalaisen murteesta, joten se niin laajalle levinneenä kuin nykyään ei ole kovin vanha.

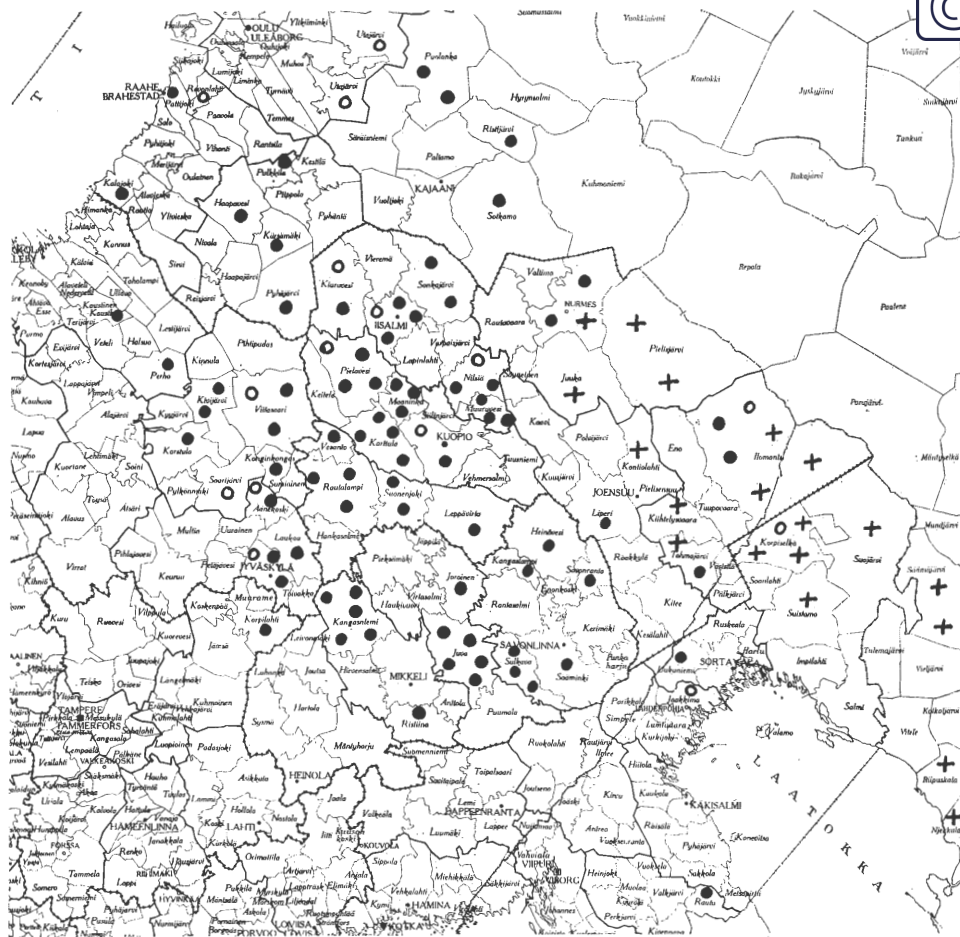
Nykysuomen sanakirja ei tunne käsiteltävänä olevaa *ruostua*-verbiä, joten sitä on pidettävä kokonaan murteellisena sanana. Vanhoista leksikoista ainoastaan Lönnrotin toimittama mainitsee *ruostua*-sanan olevan murteittain yhtä kuin *ruuastua* 'få aptit'; *ruuastua* taudista 'repa sig, tillfriskna'; lisäv. 'blifva rik, repa sig'; ei siitä ruostu. Lönnrot on voinut tuntea mainitun sanan suoraan kansankielestä. Edelleen hän ilmoittaa *ruuastua*-verbin olevan substantiivista *ruuas* (ruoka), jonka merkitys on 'anrättning, rätt; lifsmedel, födoämne'.

Murretietojen perusteella *ruostua*-verbin merkitykset jakaantuvat seuraavasti:

1. 'saada etua, hyötyä, voittoa; saada, ansaita'

Useimmat tiedot *ruostua*-verbistä ovat merkityksestä 'saada etua, hyötyä, voittoa; saada, ansaita'. Alue on suhteellisen yhtenäinen, kun ottaa huomioon, että periferioiden tiedonannot (Rautu Perh Kaus KalJ) ovat epävarmoja tai sanaa mainitaan enää vanhojen ihmisten käyttävän. Esim. »Ei se siitä paljor ruostuv vaekka pannaole velekakirja uloshakkuu» Juv/»Ei siitä (kylänkulusta) paljoa ruostu» Ään/»Ei sillä palijo ruostunu (= ei sillä paljoa hyötynyt, nim. pienellä rahasummalla)» KalJ/»Ei siitäkää hommasta liijaksi ruostu» Puo/»(Kun joku palaa esim. savotan töistä, joista ei ole jäänyt paljon ollenkaan ruoan päälle palkaksi, sanoo hän näin:) 'Eipä sieltä savotasta paljon ruostunu» Puo/»Siitä (tanssimisesta) ei paljor ruostu!» RisJ. Kuten esimerkeistä käy ilmi, *ruostua*-verbiä käytetään enimmäkseen kielteisissä ilmauksissa. Ainoastaan muutamia tietoja on olemassa myönteisestä käyttötavasta.

¹ Ote kirjoittajan Helsingin yliopistossa v. 1959 tarkastetusta tutkielmasta »Suomen kielen menestymistä ilmaisevia verbejä», jota säilytetään Sanakirjasäätiön arkistossa.

ruostua = ● 'saada etua, hyötyä' ○ 'rikastua, vaurastua' + 'toipua, voimistua'

2. 'rikastua, vaurastua'

Ruostua-verbin 'rikastua, vaurastua'-merkitystä tavataan sanan levinneisyysalueen keski- ja pohjoisosissa rinnan edellisessä kohdassa mainitun merkityksen kanssa, johon se liittyy hyvin läheisesti. Esim. »Siinä hommassa ei pal'jor ruostu» Nil/ »Kävin Mattilan ukolta velekoon kättämässä, vuan enpä sieltä paljo ruostunna» PieV/»Onhan se tuo Alapetti vähär ruostunna, ku on soanna hevose etteesä» Ään/»Ootko ruostunu?» — »Sev verran oor ruostunu, ett-ov velatom mökki (talo ja tila)» Uta.

3. 'toipua, voimistua, lihoa'

Suppealla alueella Joensuun ja Pielisen Karjalassa (Tohm Kiih KorS Ilo Kont PieJ Juuk Nmes) *ruostua*-verbillä on merkitys 'toipua taudista, voimistua, lihoa'. Täältä alue jatkuu edelleen karj.-aunuksen murteiden puolelle (Suoj Sui Sääj

Nje-Riip). Esim. »(Sairaasta . . .) on se ruostummaam päin» Kiih/»Rube lopuna ruostumah, kotvan olii kipiinä henkihujona» KorS/»Ruostuu se hevonnennii lopulla, kun suapi 'syyvvä jouten» Kont/»Ämmännyk oj jo ruostumaam päen» Juuk. Karj.-aun. »Jo ruostuu (hevonen) elon andahuo (= jo korjautuu hevonen, kun viljaa on annettu syödä)» Sui/»Anna ruostuu vähäizel, vägie enämbi roih, sid rubiuu roadamah» SääJ.

Huomattakoon edelleen, että Kiihtelysvaarasta on kirjattu muistiinpano, jonka mukaan kausatiivinenkin verbi *ruostutella* merkitsee 'toipua, voimistua': »(Sairas alkaa parata ja voimistua) jopa tuo aläkkää ruostutellak.» Toisen tiedonannon perusteella *ruostutella* merkitsee samalla paikkakunnalla 'lihotella', esim. »(Hevosen lihottamisesta . . .) on siinä ruostutteleminen, jos kerrah hyvil läihaks männöö.» Samaan suuntaan viittaava merkitys on Suojärven muistiinpanossa »Pideä hebua vähäni ruossuttoa, ei soa rahtih lähie», jossa *ruossuttoa*-verbin on selitetty tarkoittavan lepuuttamista.

*

Kuten alussa jo mainittiin, ei puheena olevalla *ruostua*-verbillä ole mitään tekemistä metalliesineiden ruostumista ilmaisevan sanan kanssa, vaikka se kansanetymologisesti on jossakin yhdistetty tähän. Myöskään eivät homonyymeiksi tulleet *ruostua*-sanat näytä millään tavoin häiritsevän toisiaan, vaan samoissa murteissa esiintyy sekä 'ruosteiseksi tulemista' että 'toipumista; hyötymistä' merkitsevä *ruostua*. Lönnrot huomauttaa sanakirjassaan *ruostua*-verbin olevan yhtä kuin *ruuastua* ja viimeksi mainitun johtuvan substantiivista *ruuas*. Sana *ruuas* näyttää kuitenkin murre tietojen perusteella perin harvinaiselta, mutta Lönnrotin maininnat antavat aiheita yhdistää *ruostua*-verbi jollain tavoin *ruoka*-substantiiviin. Verbiä *ruostua* ei voitane kuitenkaan selittää suoraan *ruoka*-sanana pohjalta, koska sen itäsuomalainen edustus kuuluu *ruoka*: *rūvan* ~ *rūvvan* ~ *rūvvan*. Karjalassa on samoin *ruoka*: *rūvan* ~ *rūvvan*, ja aunukselaimurteissa geminaatta on niin säännöllinen, että *ū* on sen johdosta lyhentynyt *ruogu*: *ruvvan* (Kettunen SM III B s. 87). Voitaisiin ehkä ajatella *ruostua*-verbiä kontaminaatiomuodostukseksi sanoista *ruoka* ja *kostua*², jonka Lauri Hakulinen mainitsee olevan tunnettu koko maassa ja jolle jo varhain ovat kehittyneet merkitykset 'parantua, toipua taudista; virkistyä, hyötyä' (Vir. 1940 s. 46–47). Samoin oletettavasti kontaminaation tietä syntynyt verbi *ruostua* merkitsisi sekä 'toipua taudista, voimistua, lihoa' että 'vaurastua, hyötyä'.

Edellistä selitysmahdollisuutta luotettavammalta tuntuu venäläisen laina-aineksen uumoileminen. Tämän todistamiseksi mainittakoon *ruostua*-verbin lisäksi adjektiivi *ruostoisa*, joka tunnetaan paria paikkakuntaa lukuun ottamatta Laatokan länsi- ja luoteisrannikon pitäjissä Sak Vuor Rai Kir Simp Pari (4) Uuk Sor (2) Soa KorS Rääk Nmes Ker(2) SavL Sääm PyhOl ja merkitsee 'edullinen, runsas, riittoisa, antoisa'. Useimmiten sitä käytetään puhuttaessa hyvästä vuodentulosta, saaliista tms.,

² Alkuosana voisi olla myös *ruoka*-sanasta johdettu verbi *ruoka/antua, -utua, -intua*, mutta nämä ovat murretietojen perusteella kovin harvinaisia.

esim. »Se käyvy sil viisii, ruosto¹sammaks (= edullisemmaksi, paremmaksi)» Vuor/»Vaik ne aikasee teht heinät hupenoot, ni kyl ne siit syöttäis ovat ruostosat» Vuor/»Ruosto¹sammaks tulloo (elämä), kun tekköö kovast työtä» Pari/»Yksinään kum männöö, ni or ruostosamp sualis» Ker. Myös Lönnrotin sanakirja tuntee adjektiivin *ruostosa*, joka merkitsee 'strid, gifvande (karttusa, satosa), förmonlig (etusa)'; ruostosa vilja 'strid säd'. Artikkelin lopussa on lisäksi viitattu venäjän sanaan *rost*. Tämä merkitsee 'kasvu, kasvaminen; kasvunaika'; tepér sámjy rost jágodam 'nyt on marjoille mitä suotuisin kasvuaika'. Substantiivilla *rost* on myös merkitys 'korko' (Kijanen). Etuliitteellä varustettu sana *priróst* merkitsee 'lisäys', esim. *priróst skota* 'karjan kasvu, lisäys' (Daľ). Jalo Kaliman teoksessa Slaavilaisperäinen sanastomme (s. 33) mainitaan, että slaavilaisella painollisella *o*:lla on usein itämerensuomalaisella taholla pitkä vokaalivastine, esim. s. *ruoska*, karj. *ruoška*, vatj. *röska*, vir. *roosk* = ven. *rózga*. Näin ollen venäjän *rost*-sanan *o*:ta vastaisi suomessa diftongi, mutta tällaista **ruost*-substantiivia ei suomen kielessä ole. Lisäksi venäjässä on verbi *rastí* 'kasvaa; enentyä, lisääntyä, karttua', murteittain (eritoten pohjoisven.) *rosti* sekä verbi *róstitšja*, joka merkitsee linnuista, kaloista, matelijoista puhuttaessa 'lisääntyä; munia; kutea' (Daľ) (Yliopiston leht. Igor Vahros on kiinnittänyt huomiotani mainittuihin venäläisiin sanoihin). Voitaneen olettaa, että venäläinen kasvua tarkoittava sana *róst* kantana on karj.-aunuksessa ja siihen rajoittuvissa suomenpuoleisissa murteissa muodostunut *-u-*, *-y*-johtiminen verbi *ruostua*. Alkuaankin tämä on voinut tarkoittaa kuten nykyään hieman kantasanan 'kasvu'-merkityksestä poiketen voimistumista, toipumista, lihomista. Länteen päin levitessään se on tullut merkityksensä aineellisen vaurauden lisääntymistä, rikastumista, hyötymistä. (Vastaavanlaista merkitysten kehitystä on tapahtunut esim. *ruostua*-verbin synonyymien *hyötyä* merkityksissä.³) Sama *rost*-substantiivi on nähtävästi kantana suomalaisella *-isa*-johtimella muodostuneessa adjektiivissa *ruostoisa* (vrt. *anto*: *antoisa*; Hakulinen SKRK I s. 108), jonka merkitykset 'riittoisa, antoisa, runsas' hyvästä vuodentulosta puhuttaessa ovat hyvin lähellä venäläisen originaalin merkityksiä.

³ Tutkielmassa lähemmin *hyötyä*-verbin merkitysten kehityksestä.

Des diverses significations du verbe *ruostua* dans certains dialectes

par MAIRE HOVI

Dans l'article, on n'examine pas le verbe *ruostua* du finnois littéraire, qui signifie 'se rouiller' et aussi, au sens figuré, 'se détériorer', mais son homonyme, que l'on trouve dans certains dialectes. Il est connu presque uniquement dans la région des dialectes du Savo et celle des dialectes de la Carélie et d'Olonetz, limitrophe de la première. Dans la plus grande partie de la région, il signifie 'obtenir un bénéfice, un avantage, un gain'; 's'enrichir, prospérer', mais, dans le patois de Joensuu et de la Carélie autour du lac Pielinen ainsi que dans le carélien d'Olonetz, on trouve le verbe *ruostua* dans le sens 'se remettre d'une maladie, prendre des forces, engraisser'. Comme synonymes, on peut mentionner *hyötyä*, *höystyä* et *kostua*.

Le Dictionnaire du Finnois Moderne ne donne pas ce verbe, et, parmi les anciens lexiques, seul celui de Lönnrot mentionne que, dans certains patois, *ruostua* signifie la même chose que *ruuastua* 'prendre de l'appétit', et *ruuastua taudista* 'se remettre, se guérir', avec l'addition 's'enrichir, prospérer'. En outre, selon le même dictionnaire, *ruuastua* est dérivé du substantif *ruuas* 'plat' (nourriture); 'nourriture, matière comestible'. Toutefois, *ruuas* et *ruuastua* sont très rares dans les patois finnois, et comme il y a aussi des difficultés phonétiques à faire dériver le verbe *ruostua* du substantif *ruoka* 'nourriture', il faut évidemment en chercher l'origine ailleurs. Soit mentionné ici que le dictionnaire de Lönnrot connaît l'adjectif *ruostosa* 'abondant, fertile' et 'avantageux'; *ruostosa vilja* 'des blés abondants', et que, dans les communes sur la côte ouest et nord-ouest Ladoga, jusque dans la partie de la Carélie autour du

lac Pielinen, on connaît l'adjectif *ruostoisa*, qui signifie 'avantageux, abondant, suffisant, fertile'. A la fin de son article, Lönnrot fait allusion au mot russe *rost*. Celui-ci a les significations 'croissance'; 'temps de la croissance'; 'intérêts' (Kijanen). Le mot *prirost* signifie 'augmentation' (Dal'). Dans l'ouvrage de Jalo Kalima *Slaavilaisperäinen sanastomme* (Le Lexique finnois d'origine slave), on mentionne à la p. 33 qu'un [o] accentué russe est souvent rendu dans les langues finnoises de la Baltique par une voyelle longue, et, en conséquence, on s'attendrait à trouver en finnois un substantif **ruost-*, qui, toutefois, n'existe pas. En outre, on a en russe le verbe *rasti* 'croître'; 'augmenter, se multiplier, s'accumuler', qui, dans certains patois (spécialement ceux de la Russie du nord) a la forme *rosti*, ainsi que le verbe *rostitsja*, qui, en parlant des oiseaux, des poissons et des reptiles, signifie 'se reproduire'; 'pondre, frayer' (Dal'). On peut supposer que, en partant du mot russe *rost*, qui indique la croissance, on a formé dans le carélien d'Olonetz et dans les patois limitrophes le verbe *ruostua* avec l'affixe finnois *-u*, *-y*. Dès l'origine, ce verbe a pu avoir une signification différente de l'original, c'est-à-dire les sens 'repandre des forces, se remettre, engraisser'. Lors de son expansion vers l'ouest, le mot a pris la signification de l'augmentation des biens matériels, de l'enrichissement, de la prospérité. C'est apparemment le même substantif qui a servi de racine à l'adjectif formé au moyen de l'affixe finnois *-isa*, *ruostoisa*, dont les significations, données ci-dessus, se rapprochent beaucoup de celles de l'original russe.